

Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ, Η ΜΕΛΙΤΗ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

[Με άφορμή τὸ βιβλίο τοῦ Heinz Warnecke, Die tatsächliche Romfahrt des Apostels Paulus (=Stuttgarter Bibelstudien 127), Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 1987, σσ. 164.]

Υ Π Ο

Πρωτοπρ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, Δρ. Θ. καὶ Φ.

Ἐπικ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐπιστήμη σημάίνει ζήτηση καὶ γνώση τῆς ἀληθείας. Καὶ αὐτὸ προϋποθέτει συνεχῆ ἔρευνα, προσπάθεια, μόχθο. Οὐσιαστικὴ δὲ πρόοδος στὸ χῶρο τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ διόρθωση, ἐπὶ τῇ βάσει νέων ἀποδείξεων ἢ θεωρήσεων-ἐρμηνειῶν, παλαιότερων ἀπόψεων, ἔστω καὶ ἂν θεωροῦνται ὀρθές καὶ ἀμετακίνητες. Σὲ λίγους ἕμως ἐρευνητὲς ἀνήκει ὄχι μόνον ἡ τιμὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ χαρὰ, νὰ πραγματοποιοῦν μεγαλοφυεῖς ἐπισημάνσεις καὶ νὰ προβαίνουν σὲ ἀναθεωρήσεις καθιερωμένων λύσεων, βεβαιώνοντας γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, ὅτι στὴν ἐπιστήμη δὲν ὑπάρχουν ἀμετακίνητα «αὐτονόητα» καὶ ἀναντίρρητοὶ δογματισμοί. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐρευνητὲς εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρουσιαζομένου βιβλίου.

Πρόκειται γιὰ ἓνα νέο ἐπιστήμονα (γεννήθηκε τὸ 1953), κυριολεκτικὰ «εἰσβολέα» στὸ χῶρο τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ «αὐτοδίδακτο», ἀφοῦ ξεκίνησε μὲ σπουδὲς οἰκονομολογικὲς (Betriebswirtschaft) καὶ ἐρασιτεχνικὰ ἐπιδόθηκε ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν σὲ ἀρχαιογνωστικὲς ἔρευνες, ἀσχολούμενος μὲ προβλήματα ὀμηρικῆς γεωγραφίας καὶ γενικότερα ἀρχαιολογίας, στὴν ὁποία καὶ σκοπεῖ νὰ ἀφιερωθεῖ τελικὰ. Σχετικὲς μελέτες του μένουν ἀκόμη ἀνέκδοτες. Μέσα ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν ἐνδιαφερόντων του αὐτῶν ξεκίνησε ἡ μεγαλοφυὴς πράγματι σύλληψη τοῦ παραπάνω θέματος, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συνθέσει μιὰ ἐργασία, μὲ τὴν ὁποία προκάλεσε ἀληθινὸ σεισμὸ στὴν ἔρευνα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ γενικότερα τῆς Ἱστορίας, ἀφοῦ κατέληξε, μὲ μιὰ εὐφυέστατη στὴν ἀπλότητά της μέθοδο, στὴν ἀναθεώρηση θέσεων, ἀπόλυτα ἰσχυρῶν μέχρι σήμερα καὶ στὴν πρόταση νέων λύσεων, τὶς ὁποῖες οἱ εἰδικοί δὲν εἶναι δυνατὸν στὸ μέλλον νὰ παραθεωρήσουν.

Μὲ ἀφετηρία τὴν διήγηση τῶν Πράξεων (κεφ. 27 καὶ 28) γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ Ἀπ. Παύλου ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης πρὸς τὴν Ρώμη, ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύει (1) ὅτι ἡ Μελίτη, γιὰ τὴν ὁποία γράφει ὁ εὐαγγελισ-

στής Λουκάς, δὲν εἶναι, ὅπως μέχρι σήμερα γίνεται δεκτό, ἡ Μάλτα, οὔτε κατὰ μία ἄλλη θεωρία ἢ νοτιοδαλματική νῆσος Mljet, ἀλλὰ ἡ Κεφαλληνία, καὶ πιὸ συγκεκριμένα ἢ χερσόνησος τοῦ Ἀργοστολίου (Κραναίας). Παράλληλα ὅμως καταλήγει καὶ σὲ μιὰ σειρά συναφῶν πορισμάτων, ἰδιαίτερα σημαντικῶν γιὰ τὴν ἐπιστήμη τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἴονίου χώρου. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἐπιτρέπει καὶ σ' ἓνα μὴ εἰδικὸ στὸ χῶρο τῆς Κ. Διαθήκης νὰ ἐπιχειρήσει νὰ παρουσιάσει ἀναλυτικὰ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν κριτικὰ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Warnecke, μὲ τὴν ὁποία ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ «Dr. Phil.» στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βρέμης τῆς Δ. Γερμανίας. Εὐχαριστοῦμε καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆ τὸν συγγραφέα γιὰ τὴν φιλόφρονα ἀποστολὴ τῆς μελέτης του, ὡς καὶ τὸν Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου κ. Θεόδωρο Νικολάου, δρ. Θ. καὶ Φ. γιὰ τὴν εὐγενὴ μεσολάβησή του.

1. Ὁ κ. Warnecke ξεκίνησε τὴν ἐρευνά του μὲ δύο βασικὰ ἐρωτήματα: Εἶναι δυνατόν ἢ ταυτιζόμενη μὲ τὴν Μελίτη τοῦ ταξειδίου τοῦ Ἀπ. Παύλου Μάλτα νὰ θεωρηθεῖ, ὅτι ἔκειτο (ἐν τῷ Ἀδρία) (Πράξ. 27,27) καὶ ὅτι κατοικεῖτο ἀκόμη τὸν α' μ.Χ. αἰώνα ἀπὸ «βαρβάρους» (Πράξ. 28,3-4); Δεδομένου δέ, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Μάλτα καὶ τὴν δαλματικὴ Mljet καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ νησιά ἔφεραν τὸ ὄνομα «Μελίτη» καὶ ὅτι τὸ ὄνομα «νῆσος» ἀποδιδόταν καὶ σὲ χερσονήσους ἢ ἀκρωτήρια, ἀναζήτησε μιὰ πειστικότερη λύση τοῦ προβλήματος. Στὴν πορεία ὅμως τῆς ἐρεύνης του προσέκρουσε στὴν ἀνάγκη νὰ προσδιορισθεῖ ἡ ἀληθινὴ τοποθεσία τοῦ λιμανιοῦ «Φοίνιξ» (Πράξ. 27,12), γιὰ νὰ καταστεῖ δυνατὴ ἡ ἀνασύνθεση τῆς πορείας τοῦ πλοίου, πού μετέφερε τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν καὶ τοὺς συνοδοὺς του, δηλαδὴ ἡ τρικυμία καὶ τὸ ναυάγιο τοῦ πλοίου, πού ὁδήγησαν στὴ «Μελίτη».

Ἡ εὐρύτητα τοῦ γνωστικοῦ ὀρίζοντα τοῦ συγγρ. ἐπέτρεψε τὴ δόμηση τῆς ἐπιχειρηματολογίας του μὲ βάση ὄχι μόνον τὴν καινοδιαθηκικὴ ἐρμηνευτικὴ ἢ τὴν ἱστορία τοῦ χώρου τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, ἀλλὰ καὶ ἄλλες ἐπιστῆμες, ὅπως λ.χ. μετεωρολογία, γεωλογία, γεωγραφία, βοτανικὴ, ζωολογία, ἱατρικὴ, ἀρχαιολογία. Πρόκειται πραγματικὰ γιὰ μιὰ «διεπιστημονικὴ» ἐρευνα, κάτι πού φυσικὰ ἀπαιτήθηκε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐρμηνευόμενο κείμενο, τὰ κεφάλαια δηλαδὴ 27 καὶ 28 τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων. Ὁ συγγραφεὺς συνεργάσθηκε γι' αὐτὸ φιλότιμα μὲ ἐπιστήμονες ἄλλων εἰδικοτήτων, φιλόλογους, ἀρχαιολόγους, ἱστορικούς καὶ θεολόγους, ἀκόμη καὶ εἰδικούς στὴ ναυτικὴ ἐπιστήμη. Ἀνάμεσά τους οἱ γνωστοὶ καὶ στὴν Ἑλλάδα καθηγητὲς Wilhelm Schneemelcher τῆς Βόννης καὶ Θεόδ. Νικολάου τοῦ Μονάχου, ὡς καὶ οἱ θερμοὶ ὑποστηρικτὲς καὶ εἰσηγητὲς τῆς ἐρευνας, ὁ βιβλικὸς καθηγητὴς τῆς Βρέμης Dr. Hermann Schulz καὶ ὁ καινοδιαθηκολόγος καθηγητὴς τῆς Χαϊδελβέργης Dr. Hartwig Thyen.

Ἡ μέθοδος τοῦ συγγραφέως εἶναι καθαρὰ ἐπιστημονικὴ-κριτικὴ,

τελείως ἐλεύθερη καὶ ἀνεπηρέαστη ἀπὸ ὁποιοσδήποτε θεολογικῆς προϋποθέσεως, ὅπως φαίνεται στὴν ἀντιμετώπιση περιπτώσεων, στὶς ὁποῖες τὸ κήρυγμα βλέπει ὑπερφυσικὴ ἐπέμβαση. Τέτοιες εἶναι λ.χ. ἡ προφητεία τοῦ Παύλου (Πράξ. 27,23-26· βλ. σ. 52/53), τὸ δάγκωμά του ἀπὸ τὴν ἔχιδνα (Πράξ. 28,3-4· σ. 152/3), ἢ ἡ θεραπεία τοῦ πατέρα τοῦ Ποπλίου ἀπὸ τὸν Παῦλο (Πράξ. 28,8 ἐ· βλ. σ. 132/3). Τὸ γεγονός συνεπῶς, ὅτι ὁ κ. W. δὲν εἶναι «ἐπαγγελματίας» θεολόγος, τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐργασθεῖ ἐλεύθερα καὶ ἀνεπηρέαστα ἀπὸ ὁποιοσδήποτε «τάσεις», κάτι τοῦ προσδίδει στὴν ἔρευνά του μεγαλύτερη βαρύτητα καὶ καθιστᾷ τὴν ἀποδεικτικὴ τῶν πορισμάτων της πιὸ ἰσχυρή.

2. Ἡ ἐργασία σπονδylώνεται ὡς ἀκολούθως: Μετὰ τὸν Πρόλογο (σ. 11) καὶ ἓνα «Προλογικὸ σημείωμα» τοῦ καθηγ. Δρ. Alfred Suhl, καθηγητοῦ τῆς Κ.Δ. στὸ Münster καὶ εἰδικοῦ στὴν ἱστιοπλοία, ὁ ὁποῖος καὶ παρακολούθησε συστηματικὰ τὴν πορεία τῆς ἔρευνας τοῦ κ. W. (σ. 13-14), ἀκολουθεῖ ἡ Εἰσαγωγή (σ. 15-18) καὶ στὴ συνέχεια τὸ κύριο σῶμα τῆς μελέτης (σ. 19-156) διαρθρωμένο σὲ τρία μέρη: I. Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ, στὸ ὁποῖο ἐξετάζονται: Α. ΦΟΙΝΙΞ: 1. Κρήτη, 2. Μεσσηνία. Β. Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΤΑΞΕΙΔΙΟΥ: 1. Ἄνεμοι (α. Νότος, β. Τυφωνικός, γ. Εὐρακλύων), 2. Ρεύματα (α. δυτικὸ, β. βορειοδυτικὸ, γ. ὀμηρικὰ παράλληλα). Τὸ μέρος II ἔχει τὸν τίτλο: Η ΝΗΣΟΣ ΜΕΛΙΤΗ καὶ περιέχει: Α. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ: 1. Τὸ ὄνομα τῆς νήσου, 2. Ὁ Ἄδριας, 3. Ἡ θαλάσσια ὁδὸς Αἴγυπτος-Σικελία. Β. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ: 1. Ἀβαθές, 2. Κόλπος, 3. Χερσόνησος, 4. Τόπος ἀγκυροβολήματος καὶ ἀποβιβάσεως. Γ. ΚΛΙΜΑ: 1. Ὁμίχλη τοῦ σιρόκου, 2. Βροχοπτώσεις, 3. Ψῦχος, 4. Ἀλυονίδες ἡμέρες. Δ. ΠΑΝΙΔΑ: 1. Ἐχιδνα. Τὸ μέρος III τιτλοφορεῖται: ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΙΤΗΣ καὶ περιλαμβάνει: Α. Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ: 1. Βάρβαροι, 2. Θρησκεία, 3. Διοικητής, 4. Ἰατρικὴ ἀνάγκη. Β. Ο ΠΑΥΛΟΣ: 1. Ἱεραποστολικὴ δράση, 2. Τὸ ὀδοιπορικὸ τῆς πρὸς Τίτον. Γ. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΙΧΝΩΝ: 1. Μάλτα, 2. Κεφαλληνία. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἐπίλογος (σ. 157/8) καὶ ἡ Βιβλιογραφία (σ. 159-164). Ἡ μελέτη εἶναι ὀπλισμένη μὲ εἰκοσιδύο (22) χάρτες καὶ παραστάσεις, σημαντικότερες γιὰ τὴν ἀνετη παρακολούθηση τῆς ἔρευνας.

3. Θὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰν ἀνάλυση τῆς μελέτης, ἐπιμένοντας στὰ βασικότερα ἐπιχειρήματα καὶ πορίσματα τοῦ συγγραφέα. Μιλῆσαμε ἤδη γιὰ τὰ ἀφετηριακὰ ἐρωτήματά του, τὰ ὁποῖα θέτει ἡ Εἰσαγωγή (σ. 15 ἐ.). Ἡ ἀνεπάρκεια τῶν μέχρι σήμερα ἀπαντήσεων ὀδήγησε στὴν ἀναζήτηση πειστικῆς καὶ ἴσως καὶ ὀριστικῆς λύσεως. Ἡ ἔρευνα ἔγινε ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος καὶ ἱστορικότητος τῶν κεφαλαίων τῶν Πράξεων 27 καὶ 28, μὲ μόνον στόχο τὴν ἐρμηνεία τους, ἀλλὰ καὶ —κατ' ἀρχὴν— ἀνεξάρτητα ἀπὸ

τις Ποιμαντικές Ἐπιστολές, τῶν ὁποίων ὁ συγγραφεὺς γνώριζε τὰ δεδομένα τῶν Πράξεων γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ Παύλου στὴ Ρώμη.

Προοιμιακὰ πρέπει ἐδῶ νὰ λεχθεῖ, ὅτι ταύτιση τῆς Μελίτης τῶν Πράξεων ἐπιχειρήθηκε γιὰ πρώτη φορά τὸν 10ο αἰώνα ἀπὸ τὸν αὐτοκρ. Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο († 959), ποὺ ἐντόπισε τὴ Μελίτη στὸ νησί τῶν Ἰλλυρικῶν ἀκτῶν Μελέντα (De Admin. 36). Ἡ διαμόρφωση τῆς σχετικῆς θεωρίας ἐγίνε στα μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἀπὸ τὸν ἀγγλο James Smith (The Voyage and Shipwreck of St. Paul, London 1848) καὶ ἐπακριβώθηκε ἀπὸ τὸν ἔλβετο Hans Balmer (Die Romfahrt des Apostels Paulus und die Seefahrtskunde im Römischen Kaiserzeitalter, Bern 1905). Ἐκτοτε ἐπανεξετάσθηκε τὸ ζήτημα, ἀλλὰ μέσα στὴν ἴδια προοπτικὴ (π.χ. V. Palunko, Melita nel naufragio di san Paolo e l' isola Meleda in Dalmazia, Spalato 1910 — F. Blanke, Paulus in Malta, στό: W. Kümmerly, Malta, Bern 1965, σ. 31-36· O. F. A. Meinardus, Melita Illyrica or Africana, στό: Ostkirchliche Studien 23, Würzburg 1974, σ. 21-36 καὶ N. Heutger, Paulus auf Malta im Lichte der Maltesischen Topographie, στό: Biblische Zeitschrift 28, Würzburg 1984, σ. 86-88), οἱ δὲ ἐρμηνευτὲς ἀναπαράγουν συνήθως τίς καθιερωμένες πιά θέσεις, ὡς αὐτονόητες.

Ἡ ἔρευνα τοῦ κ. W. ἀρχίζει μὲ τὴν περιπλάνηση τοῦ πλοίου, ποὺ μετέφερε τὸν Ἀπόστολο (σ. 19-57). Πρῶτο σπουδαῖο πρόβλημα ἡ ὀριστικὴ τοποθέτηση τοῦ λιμένα ΦΟΙΝΙΞ. Σύμφωνα μὲ τὸ Πράξ. 27,12 ἦταν «λιμὴν τῆς Κρήτης». Ἡ θέση του εἶναι παλαιότατο πρόβλημα. Εἶχαν ἤδη ἐντοπισθεῖ τρία λιμάνια μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα στὴ νότια πλευρὰ τῆς Κρήτης. Τὰ τοπογραφικὰ ἔμως καὶ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ταύτιση μὲ κανένα ἀπὸ αὐτά. Δὲν ἀνταποκρίνονται ἄλλως τε στὸν προσδιορισμὸ τοῦ Πράξ. 27,12: «λιμένα τῆς Κρήτης, βλέποντα κατὰ λίβα καὶ κατὰ χῶρον», δηλ. ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ. Γι' αὐτὸ ἀναζητήθηκε ὁ Φοῖνιξ καὶ στὴ Β. Κρήτη (κόλπος τῆς Γραμβούσας). Ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ μιὰ τολμηρὴ —καὶ γι' αὐτὸ μεγαλοφυᾶ— ἐρμηνεία τῆς φράσεως «λιμὴν τῆς Κρήτης». Ἡ Γενικὴ κατ' αὐτὸν εἶναι ἐπιθετικὴ καὶ ὄχι κτητικὴ. Λιμάνι ὄχι τῆς Κρήτης (π ἄ ν ω στὴν Κρήτη), ἀλλὰ γιὰ τὴν Κρήτη, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς θαλάσσιας ἐπικοινωνίας τῆς Κρήτης μὲ τὸν ὑπόλοιπο ἑλλαδικὸ χῶρο. Ἦδη δὲ ὁ Πausanias (IV, 34, 12) ἀναφέρει ἓνα λιμάνι ΦΟΙΝΙΚΟΥΣ στὴ νότια πλευρὰ τῆς Μεσσηνίας σ' ἀπόσταση 7 χιλιομ. ἀπὸ τὴν Μεθώνη, ποὺ διευκόλυνε τὴν συγκοινωνία μὲ τὴν Κρήτη. Τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα ἐνισχύουν τὴ θέση αὐτὴ ὡς ἐρμηνεία τῶν Πράξεων. Κοντὰ βρίσκεται ὁ σπουδαῖος κόλπος τοῦ Ναυαρίνου (Πύλου) μὲ τὴ νῆσο Σφακτηρία, ποὺ καλύπτει σχεδὸν τὸ ἀνοιγμὰ του. Ἡ νότια εἰσόδος του κατευθύνεται ἀπὸ Ν πρὸς Β καὶ μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς διηγῆσεως τῶν Πράξεων. Λόγω τῆς ἐπικινδυνότητος τοῦ ταξιδίου (27,10 ἐξ.)

πρέπει νὰ χάραξαν τὴν πορεία: Φοῦνιξ-Κυλλήνη-Νικόπολις-Κέρκυρα-Ἀπολλωνία-Βρινδήσιον γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἔρμηνεία, ποῦ ἐπιχειρεῖ ὁ συγγρ. στὴν πορεία τοῦ πλοίου (Πράξ. 27,13-20· σ. 35 ἐ.έ.). Μὲ βάση τις ἀρχαῖες φιλολογικὲς μαρτυρίες μελετᾷ τοὺς ἀναφερομένους στὸ κείμενο τῶν Πράξεων ἀνέμους καὶ ἀναλύει τὴν δραστηριότητά τους, παράλληλα μὲ τὰ θαλάσσια ρεύματα, ποῦ ἀναπτύσσονται στὴν περιοχή. Μέχρι σήμερα πιστευόταν, ὅτι ἡ θύελλα παρέσυρε τὸ πλοῖο δυτικά, στὴν κατεύθυνση τῆς Μάλτας. Κατὰ τις νέες διαπιστώσεις τοῦ κ. W. τὸ πλοῖο κατευθύνθηκε πρὸς τὰ ΒΔ. Στὴν συνάφεια αὕτη ἀναλύεται κριτικὰ ἡ ἐπιχειρηματολογία ἐνὸς πιστοῦ ὑποστηρικτοῦ τῆς περὶ Μάλτας θεωρίας, τοῦ ἔλβετοῦ Hans Balmer (σ. 41 ἐ.έ.). Οἱ ναυτικὲς καὶ μετεωρολογικὲς γνώσεις τοῦ συγγραφέα τὸν βοηθοῦν νὰ ἀνασυνθέσει τὴν πορεία τοῦ πλοίου μὲ βάση τὴν πραγματικότητα καὶ ὄχι ἀπλῆς θεωρητικὲς προσεγγίσεις. Ἔτσι καταλήγει στὸ ἰσχυρὰ θεμελιωμένο συμπέρασμα, ὅτι τὸ πλοῖο παρασύρθηκε βαθιὰ στὸ Ἴόνιο (σ. 46 ἐ.), διαπλέοντας τὴν κατάσπαρτη ἀπὸ νησιά δυτικοελλαδικὴ ἀκτὴ. Ἔτσι κατανοεῖται —κατὰ τὸν συγγρ.— τὸ Πράξ. 27,27, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἐξόφθαλμη ἀδυναμία τῆς περὶ Mljet θεωρίας (Balmer), σὲ μιὰ πορεία 200 μιλίων νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὸ κάποιον ἀπὸ τὰ τόσα ἑλληνικὰ νησιά. Μόνον δὲ τὰ κατοικημένα νησιά τῆς Δ. Ἑλλάδος εἶναι 37. Ἡ ἀναζήτηση δὲ φιλολογικῶν μαρτυριῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἤδη τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν (σ. 54 ἐ.έ.) πείθει τὸν κ. W., ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναγνώστη, ὅτι ὑπὸ παρόμοιες συνθῆκες ποτὲ δὲν παρατηρήθηκε πορεία πρὸς τὰ δυτικά, ἀλλὰ πάντοτε πρὸς τὸ Ἴόνιο, δηλαδὴ ΒΔ.

Τὰ ἀφορῶντα στὴ Νῆσο Μελίτη ἀποτελοῦν τὸ β' μέρος τῆς ἐργασίας (σ. 59-110). Ἡ ἔρευνα ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ καινοδιαθηκικά δεδομένα: ὄνομα τῆς νήσου (28,1), «τόπος ἐν τῷ Ἀδρία» (27,27) — ταξείδι ἀπὸ τῆς Μελίτης στὴς Συρακοῦσες (28,11/12). Μάλτα καὶ Mljet, ἐπισημαίνει ὁ συγγρ., εἶχαν στὴν ἀρχαιότητα κοινὰ ὀνόματα: Μελίτη, Μέλετα κ.ἄ. Γι' αὐτὸ καὶ παρέσυραν τοὺς ἱστορικοὺς στὴν ταύτισή τους μὲ τὴν Μελίτη τῶν Πράξεων. Διαπιστώσεις σημαντικὲς: τὸ ὄνομα Μελίτη συνδέεται συχνὰ μὲ τὸ δυτικὸ νησιωτικὸ ἑλληνικὸ χῶρο, ἰδίως στὸ μῦθο τῆς ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας (Ἀπολλ. Ρ6δ. IV, 566/573). Ὁ συγγρ. προσάγει ἀρκετὲς σχετικὲς μαρτυρίες (σ. 59, σημ. 4). Ἀποκλείει τὴν ταύτιση τῶν νοτιοδαλματικῶν νήσων Κούρτσολα καὶ Mljet μὲ τὴν Κέρκυρα-Μέλαινα καὶ τὴ Μελίτη ἀντίστοιχα μὲ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα. Ἡ ὀνομασία «Κέρκυρα Μέλαινα» σχετιζόταν μὲ τὸ μαῦρον δάσος τῆς, ποῦ ἡ νῆσος Κούρτσολα ὅμως οὔτε εἶχε, οὔτε ἔχει. Ἡ μόνη νῆσος μὲ παρόμοιο δάσος (μαύρης ἐλάτης), σὲ μιὰ ὄροσειρὰ μάλιστα ποῦ φθάνει σὲ ὕψος τὰ 1628 μ., εἶναι ἡ Κεφαλληνία. Ὁ Πλίνιος δίνει γι' αὐτὸ μαρτυρία (Nat. IV 54) καὶ γι' αὐτὸ ἡ Κεφαλληνία ὀνομαζόταν «Μέλαινα». Ἀκόμη δὲ καὶ τὸν 19ο αἰ. —παρατηρεῖ ὁ συγγρ.— ὀνομαζόταν ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Αἴνου: Μελανίτ-

σα, σὲ συγγραφεῖς δὲ τῶν τελευταίων αἰῶνων ἀπαντοῦν τὰ ὀνόματα: Μέλαν Ὕρος, Schwarzer Berg, Black Mountain, Monte Nero γὰρ τὸν Αἶνο.

Γιὰ τὸν συγγραφέα δὲν ὑπάρχει ἔτσι ἀμφιβολία, ὅτι ἡ Μέλαινα τῶν ἀρχαίων ἦταν ἡ Κεφαλληνία. Ποῦ ὅμως βρίσκονταν τὰ νησιά Φάρος καὶ Μελίτη, ποῦ συνδέονται μὲ τὴν πρώτη; Κατὰ τὸν συγγρ. τὸ νησάκι Βαρδιάνοι (Guardiani), ταυτισμένο ἤδη μὲ τὴ νῆσο τοῦ Πλινίου Letoa ἢ Letoia (Φωτεινή), εἶναι τὸ νησί Φάρος, ποῦ μὲ τὸ φάρο του σὲ 36 μ. ὕψος φώτιζε τὸ ἀνοικτὸ πέλαγος. Στὸν ἴδιο ὅμως χῶρο τοῦ κεφαλληνιακοῦ νησιωτικοῦ συμπλέγματος πρέπει νὰ βρισκόταν καὶ ἡ Μελίτη. Ὁ κόλπος τοῦ Ἀργοστολίου ἀνταποκρίνεται στὴν περιγραφή τῶν Πράξεων, ἐκτεινόμενος ἀπὸ ΒΔ στὰ ΝΑ. Εἶναι δὲ ὁ καλύτερος φυσικὸς λιμένας τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους τῆς Μεσογείου, χρησιμοποιοῦμενος συχνὰ ἀπὸ πολεμικὰ ἢ ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἡ γεωστρατηγικὴ του σημασία, τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς περιοχῆς καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Φοίνικες (συνδεδόμενοι ἀπὸ τὸν Ὅμηρο μὲ τὴ Κεφαλληνία: Ὅδ. ιε, 404/484 καὶ ιγ, 272/79) προτιμοῦσαν γιὰ ἐγκατάσταση πάντα ἀκρωτήρια (κάβους), ὡς καὶ ἡ σημιτικὴ ρίζα τοῦ ὀνόματος Μελίτη, πείθουν, ὅτι ἡ χερσόνησος τοῦ Ἀργοστολίου εἶναι ἡ φοινικικὴ Μελίτη καὶ ἐκεῖνη τῶν Ἀργοναυτῶν, δεδομένου, ὅτι στὴν ἀρχαιότητα (νῆσος)μποροῦσε νὰ σημαίνει καὶ χερσόνησος ἢ ἀκρωτήριο. Ὁ ἀρχαῖος θαλασσοπόρος καὶ γεωγράφος Σκύλαξ τοποθετεῖ τὴν Μελίτη σὲ ἀπόστασι περίπου 20 στάδια/4 χιλίωμ. ἀπὸ τὴν Κέρκυρα-Μέλαινα. Αὐτὸ ὅμως ταιριάζει στὴν τοπογραφία τῆς Κεφαλληνίας περισσότερο ἀπ' ὅσο στά νοτιοδαλματικὰ νησιά. Συνεπῶς ἡ Κέρκυρα-Μέλαινα εἶναι ἡ Κεφαλληνία καὶ ὄχι ἡ Κούρτσολα. Τὴν δυσκολία, ὅτι καὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐντοπίζουν τὰ νησιά Φάρος-Μέλαινα-Μελίτη στὴς ἀκτὲς τῆς Δαλματίας, ἀντιμετωπίζει ὁ συγγρ. μὲ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὸ κεφαλληνιακὸ νησιωτικὸ τόξο ἔγινε μεταγενέστερα.

Ὁ συγγρ. φαίνεται νὰ δικαιώνεται ἀκόμη περισσότερο μὲ τὴν ὀριοθέτηση τοῦ «Ἀδρίας» (σ. 69 ἐ.ἐ.). Ἐπισημαίνει τὰ ὄρια τῶν θαλασσίων περιοχῶν (Ἀδριατικοῦ πελάγους, Ἰονίου καὶ Σικελικοῦ), καταλήγοντας —βάσει ἀρχαίων μαρτυριῶν— μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ νησιωτικοῦ συμπλέγματος τῆς Μάλτας (νησιά: Μάλτα, Γκότζιο, Κομίνο, Κομινόττο καὶ Φίφλα) στὸ Λιβυκὸ πέλαγος. Παρὰ τὴν συνήθη ρευστότητα στὴν ὀριοθέτηση τῶν πελάγων, ὁ Ἀδρίας δὲν φαίνεται στὴς πηγὲς νὰ προεκτείνεται ποτὲ πέρα ἀπὸ τὸ νότιο ἄκρο τῆς Καλαβρίας, παρὰ μόνον πολὺ μεταγενέστερα (ἀρχὲς τοῦ μεσαίωνα). Ἡ Μάλτα γιὰ τοὺς ἀρχαίους δὲν μποροῦσε ποτὲ νὰ θεωρηθεῖ, ὅτι κεῖται «ἐν τῷ Ἀδρίᾳ». Αὐτὸ ὅμως ἔσχυε γιὰ τὰ Ἰόνια Νησιά.

Ἡ ἐξέταση ἐπίσης τῆς θαλασσίας συνδέσεως Αἰγύπτου-Σικελίας (βλ. Πράξ. 28,11) ἀποκαλύπτει, ὅτι ἡ γνωστότερη στὴν ἀρχαιότητα πορεία δὲν ἦταν κατὰ μῆκος τῆς Κυρηναικῆς καὶ τῶν νησιῶν τῆς Μάλτας, ἀλλὰ μέσω τοῦ ἑλληνικοῦ θαλασσίου χώρου (βλ. Πράξ. 27,5 ἐ.). Ἀκόμη καὶ ἡ θαλάσσια ὁδὸς

ἀπὸ τὴν Ἀνατολή πρὸς τὴν Σικελία περνοῦσε ἀπὸ τὸν κεφαλληνιακὸ νησιωτικὸ χῶρο. Εἶναι δὲ γνωστό, ὅτι καὶ οἱ Ρωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν τὴν Κεφαλληνία ὡς καταφύγιο τοῦ στόλου τους σὲ καιρὸ πολέμου, διότι τὸ νησί κυριαρχοῦσε στὸ θαλάσσιο δρόμο ἀπὸ τὴν Σικελία πρὸς τὴν Ἀνατολή. Κυρίως τὴν ἀσφάλεια προσέφερε ὁ φυσικὸς λιμένας τοῦ Ἀργοστολίου, καταλληλότατος καὶ γιὰ ξεχειμάσμα. Σ' ὅλα αὐτὰ οὔτε στὸ ἐλάχιστο ἀνταποκρίνεται ἡ Μάλτα, οὔτε προσφέρει τέτοια ἀσφάλεια.

Ἐντυπωσιακὴ εἶναι στὴ συνέχεια ἡ συγκριτικὴ τοπογραφικὴ ἔρευνα Μάλτας-Κεφαλληνίας (σ. 79 ἐ.έ.). Ἡ Μάλτα δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ δεδομένα τῶν Πράξεων (27,39· 27,28 ἐ. καὶ 27,41). Αὐτὸ ὅμως συμβαίνει μὲ τὴν Κεφαλληνία. Τὸ ἀβαθὲς μπροστὰ ἀπὸ τὸν κόλπο τοῦ Λιβαδιοῦ βρίσκεται σὲ συμφωνία μὲ τὸ Πράξ. 27,28, ἐνῶ ἡ μορφολογία τῶν ἀκτῶν θυμίζει τοὺς «τραχεῖς τόπους» τοῦ 27,29. Στὸ στόμιο ἀκριβῶς τοῦ Κεφαλληνιακοῦ κόλπου —ὑποστηρίζει ὁ κ. W.— κατέληξε τὸ πλοῖο τοῦ Παύλου. Ὁ κόλπος, στὸν ὁποῖο ἤθελαν «ἐξῶσαι τὸ πλοῖον» (27,39) δὲν ταιριάζει μὲ τὸ ἀνοιγμα τῆς Μάλτας, ἀλλὰ μὲ τὸ μεγάλο κόλπο τῆς Κεφαλληνίας (κόλπο τοῦ Λιβαδιοῦ). Σ' ὅλη τὴ κεντρικὴ Μεσόγειο δὲν ὑπάρχει ἄλλος τόσο μεγάλος, ἀλλὰ καὶ κλειστός κόλπος. Εἶναι δὲ καὶ ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Κεφαλληνίας, ποὺ ἔχει στὸ στόμιό του τὸ πλατὺ ἀβαθές, γιὰ τὸ ὁποῖο κάνουν λόγο οἱ Πράξεις.

Ὁ «τόπος διθάλασσος» τῶν Πράξεων εἶναι, κατὰ τὸν συγγρ. ἡ χερσονήσος τοῦ Ἀργοστολίου, ποὺ εἰσχωρεῖ στὸν κόλπο. Κάτι ἀνάλογο δὲν ἔχει ἡ Μάλτα. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ τῆς Κεφαλληνίας ἀνταποκρίνεται σ' ὅλη τὴ διήγηση τῶν Πράξ. 27,27-44. Ἔτσι μετὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ του ἀνάλυση ὁ συγγρ. καταλήγει στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα: Τὸ πλοῖο προσορμίσθηκε πρῶτα κοντὰ στοὺς Βαρδιάνους. Τὸ πρῶν ἀντίκρυσαν σὲ ἀπόσταση 4-5 χιλιομ. τὸν κόλπο τοῦ Λιβαδιοῦ (27,39/40) καὶ τὴν χερσονήσο τοῦ Ἀργοστολίου καὶ κατευθύνθηκαν ἐκεῖ. Τὸ πλοῖο ὅμως «πόδισε» στὸ ἀβαθές καὶ καταστράφηκε (στ. 41). Οἱ ἐπιβάτες του κατέφυγαν, κολυμπώντας ἢ μεταφερόμενοι ἀπὸ ναῦτες («ἐπὶ τινῶν τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου») στὴν ἀμμώδη ἀκτὴ (Μακρὺς Γιαλός), ποὺ ἀπεῖχε μόλις 20-50 μ. (στ. 41-44). Αὐτὲς οἱ ἀντιστοιχίες δὲν προσφέρονται ἀπὸ τὴ Μάλτα. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ συγγραφέα καὶ τὰ πειστικὰ ἐπιχειρήματά του δὲν ἔχει σημειωθεῖ μέχρι σήμερα οὐσιαστικὴ ἀλλοίωση στὶς δύο περιοχές. Συμπερασματικὰ λοιπόν: ὁ τόπος διθάλασσος, ταυτιζόμενος μὲ τὴν «νῆσο» Μελίτη, εἶναι ἡ χερσονήσος τοῦ Ἀργοστολίου καὶ σ' αὐτὴν διαδραματίσθηκαν τὰ γεγονότα τῶν Πράξ. 28,1-10.

Ἐξετάζονται ἀκόμη οἱ κλιματολογικὲς συνθήκες Μάλτας καὶ Κεφαλληνίας κατὰ τὶς ἐνδείξεις τοῦ Πράξ. 27,27. 39 καὶ 28,2. Ἀκανθῶδες ἐρώτημα εἶναι, πῶς κανεὶς ναυτικὸς ἢ στρατιώτης ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες τοῦ πλοίου δὲν μπόρεσε νὰ ἀναγνωρίσει τὴ Μάλτα (27,39)! Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ παρατηρήσει κανεὶς, ὅτι οὔτε τὴν Κεφαλληνία ἀνεγνώρισαν, παρόλο ποὺ ἦταν γνωστὴ

στούς ναυτικούς. Ἐπάρχει ὅμως ἐδῶ κάποια ἐξήγηση. Ἡ ἀδυναμία προσανατολισμοῦ τοῦ πληρώματος ὀφειλόταν στὸν σιρόκο, ποῦ ὄχι μόνο ὀδήγησε τὸ πλοῖο βόρεια, ἀλλὰ, ὅταν φυσᾷ, καλύπτει τὸ νότιο μέρος τῆς Κεφαλληνίας μὲ πύκνὴ ὀμίχλη. Ἔτσι, μόνο τὴν 14ῃ μέρα ἀντίκρυσαν τὴν Κεφαλληνία, ὅταν ὁ ΝΔ ἄνεμος ἄρχισε νὰ διαλύει τὴν ὀμίχλη, μολονότι ἡ δυνατότητα ἀναγνωρίσεως τοῦ νησιοῦ ἦταν ἀκόμη περιορισμένη (πρβλ. ἀντίστοιχο γεγονός στὴν Ὀδύσσεια, 187-196).

Τὸ Πράξ. 28,2 δίνει τὴν ἀφορμὴν στὸν συγγρ. νὰ ἐρευνήσῃ καὶ τὴν πλευρὰ τῆς βροχοπτώσεως στὴ Μάλτα καὶ τὴν Κεφαλληνία. Στὴν πρώτη τὸ βροχόμετρο δείχνει ἐτησίως ἓνα μέσο ὄρο 519 χιλ. σὲ βροχὴ, ποῦ πέφτει κυρίως μεταξὺ Νοεμβρίου-Ἰανουαρίου καὶ μόνο ὑπὸ τὴ μορφή καταγίδας. Τὸ φαινόμενο τῆς συνεχοῦς βροχῆς (πρβλ. «ὕετὸν ἐφεστῶτα») καὶ μάλιστα τὸ Φθινόπωρο δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ συναντήσῃ στὴ Μάλτα, εἶναι ὅμως σὺνηθες στὴν Κεφαλληνία. Ἀκόμη καὶ τὸ «ψῦχος» τοῦ Πράξ. 28,2 δὲν εὐνοεῖ συσχετισμὸ στὴ Μάλτα, ἢ ὅποια ἔχει τὸ θερμότερο κλίμα ὅλης τῆς Μεσογείου, μὲ θερμοκρασίες τὸ Φθινόπωρο ἀκόμη καὶ πάνω ἀπὸ 22° Κελσίου. Στὴν Κεφαλληνία ὅμως εἶναι δυνατὸ νὰ πέσουν χιόνια καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Νοέμβριο, οἱ δὲ κλιματολογικὲς τῆς συνθηκὲς ἀνταποκρίνονται πλήρως στὰ Πράξ. 27,43 ἐ. καὶ 28,2.

Ἡ θεωρία περὶ Μάλτας ἐπὶ πλέον δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ξεχείμασμα τοῦ ἀλεξανδρινοῦ πλοίου (28,11) στὸ νησί, χωρὶς κάποιο ἄλλο σκοπὸ καὶ ἐνῶ ὁ προορισμὸς του ἦταν οἱ Συρακοῦσες (28,11-13). Αὐτὸ μένει ἀνεξήγητο, ἂν δεχθοῦμε ὡς Μελίτη τὴν Μάλτα καὶ ὅτι τὸ πλοῖο ἀνεχώρησε μέσα στὸ χειμῶνα. Ἡ Κεφαλληνία ὅμως λύνει καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Τὸ πλοῖο ἔμεινε ἀναγκαστικὰ ἐκεῖ ἓνα τρίμηνο, διότι ἡ διάπλευση τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους —ἀνοικτῆς θάλασσας— ἦταν πράγματι μεγάλο τόλμημα στὸ τρίμηνο Ὀκτωβρίου - Ἰανουαρίου. Ἡ ἀναχώρηση ὅμως στὸ μεσοχειμῶνα ἐξηγεῖται ἀπὸ τὶς Ἀλκυονίδες ἡμέρες, ποῦ ἀρχίζουν στὴν Κεφαλληνία τὸν Ἰανουάριο.

Τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὴν ἔχιδνα (Πράξ. 28,3· σ. 108 ἐ.ἐ.) ἀντιμετωπίζεται μὲ τὴν ἴδια ἐπιστημονικὴ πληρότητα. Στὴ Μάλτα δὲν ὑπάρχουν δηλητηριώδη ἔρπετὰ καὶ μάλιστα ἔχιδνες, ἐνῶ στὴν Κεφαλληνία ἀπαντοῦν τουλάχιστον εἴκοσι εἶδη φιδιῶν καὶ ἀνάμεσά τας ἡ ἔχιδνα, ὅπως καὶ στὰ γύρω νησιά πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Ἀκαρνανίας, ποῦ ὀνομάζονταν γι' αὐτὸ ἤδη στὰ ὀμηρικὰ ἔπη Ἐχινάδες.

Τὸ τρίτο μέρος τῆς μελέτης (Οἱ ἄνθρωποι τῆς Μελίτης, σ. 111-156) ἀποτελεῖ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ Πράξ. 28,1-10. Ἐρμηνεύεται πρῶτα ὁ ὄρος «βάρβαροι» (στ. 2 καὶ 4). Γιὰ τὴν Μάλτα τοῦ μέσου τοῦ α' αἰῶνα μ.Χ. δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ «βαρβάρους» μὲ ὅποιαδήποτε σημασία τοῦ ὄρου (ἀκατανόητη ὀμιλία, ἀπαιδευσία, ἀγριότητα, ἀφροσύνη). Ὁ χαρακτηρισμὸς ὅμως αὐτός, πέρα τοῦ ὅτι ἀποδιδόταν στοὺς κατοίκους τῆς Δ. Ἑλλάδος, ταί-

ριαζε στοὺς Κεφαλλῆνες λόγῳ τῆς διαφορετικῆς προφορᾶς τους, πού·ξένιζε ἀκόμη καὶ τοὺς ἑλληνοφώνους τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ ὀρηκτικοῦ καὶ ἀνυπότακτου χαρακτῆρα τους, γνωστοῦ μέχρι σήμερα, πού ἐπανειλημμένα δημιούργησε προβλήματα στὴ Ρώμη, ὅπως καὶ σ' ἄλλους κατακτητὲς μεταγενέστερα. Ἦταν ὅμως μιὰ ὀρηκτικότητα συνδυασμένη μὲ φιλανθρωπία, «οὐ τὴν τυχοῦσαν» (28,2) καὶ αὐτὸ —παρατηρεῖ ὁ συγγρ.— δὲν συνιστᾷ ἀντίφραση προκειμένου γιὰ τὴν Κεφαλληνία καὶ τοὺς Κεφαλλῆνες.

Τὸ γεγονός, ἐπίσης, ὅτι οἱ «βάρβαροι» τῆς Μελίτης τιμοῦσαν τὴ θεὰ Δίκη (28,4), εἶναι μιὰ ἀκόμη ἐνδειξη, ὅτι τὸ ναυάγιο πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸν δυτικὸ ἑλληνικὸ νησιωτικὸ χῶρο. Ἡ Δίκη ἐτιμᾶτο ἰδιαιτέρα στὴν Κεφαλληνία (πρβλ. καὶ Ὀδύσειδ., 84 καὶ 10', 111 — εὐδικία). Στὴν ἴδια βιβλικὴ συνάφεια γίνεται λόγος γιὰ τὸν «πρῶτον τῆς νήσου» (28,7), ὀνομαζόμενον Πόπλιον. Ὁ στίχος λόγῳ τῆς μορφῆς τοῦ ὀνόματος ἀποτελεῖ μόνιμο πρόβλημα γιὰ τοὺς καινοδιαθηκολόγους (Πόπλιος ἀπὸ τὸ Publius, μᾶλλον). Εἶναι ὅμως δυνατὴ ἡ ταύτισή του; Ὁ συγγρ. ἐπεσήμανε ἕνα Ρωμαῖο Legatus (δεύτερο ἀξίωμα μετὰ τὸν Ἀνθύπατο) μὲ τὸ ὄνομα Publius Alf(ius)? Primus, τὸν ὁποῖο ἀναφέρει ἡ Ἐπιγραφή Nr. 335 τῆς Ὀλυμπίας (E. Groag, Die Römischen Reichsbeamten von Achaia bis auf Diokletian, 1939).

Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῶν Πράξεων (28,7) κοντὰ στὸν τόπο τοῦ ναυαγίου ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ Ποπλίου, ὅπου οἱ ναυαγοὶ φιλοξενήθηκαν τρεῖς πρῶτες μέρες. Καὶ πάλι ἡ Μάλτα δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν περιγραφή. Καὶ ὁ τόπος στὸ St. Paulus - Bai (κόλπος Ἀπ. Παύλου) διαφέρει κατὰ πολὺ, ἀλλὰ καὶ εὐρήματα δὲν ὑπάρχουν. Στὸν κόλπο ὅμως τοῦ Ἀργοστολίου βρισκόταν πάντα τὸ ἐπίκεντρο τῆς κεφαλληνιακῆς ζωῆς ἤδη ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια. Στὴν περιοχὴ αὐτὴ σώζονται τὰ εἰεῖπια τῆς ἀρχαίας Κραναίας, ὅπου ἀπὸ τὸ 189 π.Χ. μέχρι τὸ 395 μ.Χ. κατοικοῦσαν ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ρώμης.

Ἡ θεραπεία τοῦ πατέρα τοῦ Ποπλίου ἀπὸ τὸν Παῦλο (28,8 ἐ.) εἶναι, κατὰ τὸ συγγρ., δεῖγμα τῆς ἀνεπάρκειας σὲ ἰατρικὴ κάλυψη τῆς νήσου. Αὐτὸ γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ Μάλτα μὲν ἦταν ἀδιανόητο, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, μὲ βάση τὶς ὑπάρχουσες ἀποδείξεις, ἐνῶ γιὰ τὴν Κεφαλληνία φυσικὸ, μετὰ ἀπὸ μιὰ μακρὰ περίοδο πολεμικῶν γεγονότων, καταστροφῶν καὶ λεηλασιῶν. Ἡ ἀρρώστια εἶχε συμπτώματα (πυρετοὺς καὶ δυσεντέριον), πού ὀδηγοῦν τὴ σκέψη στὴν ἐλονοσία, ἄγνωστη κατὰ τὶς πηγές στὴ Μάλτα, πού δὲν ἔχει ἐστίες κουνοπιῶν. Ἡ ἐλονοσία ὅμως ἦταν καὶ εἶναι συνήθης ἀρρώστια στὴν Κεφαλληνία (γνωστὰ ἱστορικὰ παραδείγματα: ὁ Ροβέρτος Γυσκάρδος, 1085, καὶ ὁ Λόρδος Βύρων, 1823). Ὁ φθινοπωρινὸς δὲ σιρόκος εὐνοεῖ τὴ διάδοσή της, δημιουργώντας συνεχεῖς πυρετοὺς καὶ προσβάλλοντας ἐνήλικες κυρίως («ἀκμαζόντας», Γαληνός, β' αἰ.).

Ὁ Παῦλος εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἀναπτύξει ἱεραποστολικὴ δράση στὴ

Μελίτη (28,8 έ.έ.· πρβλ. 27,21-25). "Άλλωστε μετά τὸ θαῦμα τῆς ἔχιδνας εἶχε θεωρηθεῖ θεός (28,5) καὶ τιμήθηκε ἀπὸ τὸ λαὸ μετὰ τὴ θεραπεία τοῦ πατέρα τοῦ Ποπλίου (28,9 έ.). Πρέπει, ἔτσι, νὰ δεχθεῖ κανεὶς, ὅτι ἡ Μελίτη ἐκχριστιανίσθηκε στὸ β' μισὸ τοῦ α' αἰώνα. Αὐτὸ ὅμως πολὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὸ γιὰ τὴ Μάλτα, οὔτε καὶ σώζεται κάποια σχετικὴ μαρτυρία (τάφοι, ἐπιγραφές). Οἱ ἀρχαιότεροι τάφοι (μὲ λατινικὲς ἐπιγραφές) ἀνήκουν στὸν 4-5ο αἰώνα. Ἡ Κεφαλληνία ὅμως θεωρεῖται ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες χριστιανικὲς περιοχὲς τῆς Εὐρώπης, μὲ εὐρήματα ἤδη ἀπὸ τὸν α' αἰώνα, κάτι ποὺ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Παύλου ἐκεῖ.

Ἐνδιαφέρουσες προεκτάσεις παίρνει ἡ ἔρευνα τοῦ κ. Warnecke μὲ τὴν ἀναφορὰ στὸ «ὀδοπορικὸν» (Itinerat) τῆς Πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ κείμενο τῶν Πράξεων. Ἐνῶ ἡ Κεφαλληνία στὴ ρωμαϊκὴ περίοδο ἦταν σπουδαῖο ναυτικὸ κέντρο, δὲν εἶχε σημαντικὴ στρατιωτικὴ βάση. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιόταν ἡ 60 χιλιομ. βορειότερα τῆς Κεφαλληνίας Νικόπολις (ἀπὸ τὸ 30 π.Χ.). ποὺ προσφερόταν γιὰ τὸ χειμῶνα. Συνδεόταν μὲ σημαντικὸ δρόμο μὲ τὴν Ἀπολλωνία, ἀπὸ ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ περάσουν, πρὶν ἀπὸ τὸ χειμῶνα, στὸ Βρινδῆσιο, διαπλέοντας μόνον τὸ στενὸ τοῦ Ὀτράντο. Ἔτσι ὅμως δικαιολογεῖται, γιὰτὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς Πρὸς Τίτον (3,12) ἀναφέρεται στὸ σχέδιο τοῦ Παύλου νὰ «παραχειμάσῃ» στὴ Νικόπολη. Πράγματι, δὲν ἦταν ἀδύνατο νὰ σκεφθεῖ ὁ ἑκατόνταρχος Ἰούλιος (27,1) νὰ περάσει μὲ ὅλους τοὺς ναυαγοὺς στὴ στρατιωτικὴ ἰσχυρὴ βάση τῆς Νικοπόλεως. Ὁ «ἱστορικὸς» Παῦλος θὰ μπορούσε ἐξ ἄλλου νὰ γράψῃ αὐτὸ στὸν Τίτο στὴν Κρήτη, γιὰτὶ τὸν εἶχε ἀφήσει (Τίτ. 1,5· πρβλ. Πράξ. 27,7 έ.έ.) ἐκεῖ. Αὐτὸ «χρησιμοποιεῖ» ἔντεχνα ὁ συγγραφεὺς τῶν Ποιμαντικῶν Ἐπιστολῶν. Ἄλλο ἀν ὁ Παῦλος δὲν ξεχείμασε στὴ Νικόπολη καὶ γι' αὐτὸ ὁ Τίτος τὸν συνήνητσε ἀργότερα στὴ Ρώμη (Β' Τιμ. 4,10). Ἀντίθετα, μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν ἀλκυονίδων ἡμερῶν ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Ἰταλία. Ἄρα ἡ Κεφαλληνία —καταλήγει ὁ συγγρ.— ὑπῆρξε ὁ τελευταῖος ἱεραποστολικὸς σταθμὸς τοῦ Παύλου πρὶν ἀπὸ τὴ Ρώμη. Ἔτσι ὅμως ἀποκλείεται ἀπὸ τὰ πράγματα κάθε ὑπόθεση γιὰ 5ο ταξίδι τοῦ Παύλου, διότι σύμφωνα μὲ τὸ Β' Τιμ. 4,6-7 ὁ Παῦλος μαρτύρησε στὴ Ρώμη.

Σπουδαῖο εἶναι τὸ γ' κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ τμήματος, στὸ ὁποῖο ὁ κ. W. ἀναζητεῖ ἱστορικὰ ἔχνη — παράδοση τῆς ἐρμηνείας του καὶ τῆς ἱστορικότητας τῶν δύο κεφαλαίων τῶν Πράξεων. Ἡ διήγησις εἶναι πλαστική, ἢ περιγράφει κάποια ἐμπειρία; Αὐτὸ ὅμως τὸ ἐρώτημα ἀπαιτεῖ ἐπιβεβαίωση, ποὺ μόνον τὰ ἱστορικὰ ἔχνη μποροῦν νὰ προσφέρουν. Γι' αὐτὸ τὸ τμήμα αὐτὸ εἶναι τὸ σημαντικότερο κατὰ τὴ γνώμη μας σ' ὅλη τὴν ἐργασία, ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς σὲ μερικὰ σημεῖα φαίνεται κάπως ἀδύνατο καὶ εὐπρόσβλητο. Γιατὶ σὲ μιὰ τέτοια προσπάθεια, ἀπὸ τὴν ὁποία κρίνεται ὅλη ἡ ἔρευνα, δὲν εἶναι δύσκολες οἱ ἀθέλγητες ἢ καὶ μέχρις ἐνὸς σημείου ἐκούσιες ὑπερβάσεις καὶ οἱ ὑπερ-

τονισμοὶ ὀρισμένων στοιχείων, πού ὅμως δὲν ἔχουν τὴν ἀποδιδόμενην σ' αὐτὰ σημασία. Γι' αὐτὸ στὸ τμήμα αὐτὸ θὰ ἐπιμείνουμε κάπως περισσότερο, ἀσκώντας καὶ κάποιον ἱστορικὸ-κριτικὸ ἔλεγχο στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συγγραφέως, γιὰ τὴν βεβαίωση τῆς ἀλήθειας.

Ὁ κ. W. διαπιστώνει, ὅτι στὴν Μάλτα λείπουν τελείως ὅποιεςδὴποτε παλαιᾶς καὶ ἀξιόπιστες γιὰ τὸ θέμα μαρτυρίες. Οἱ προσαγόμενες συνήθως ἀποδείξεις εἶναι πολὺ μεταγενέστερες. Ἀπουσιάζει ἐπίσης καὶ τὸ ἐλάχιστο ἔχνος προφορικῆς λαϊκῆς παραδόσεως. Εἰκόνας γιὰ τὴν ἀφιξη τοῦ Παύλου ἐμφανίζονται μὲν στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ., ἡ σχετικὴ ὅμως «ἐπιστημονικὴ» θεωρία διαμορφώθηκε, ὅπως σημειώθηκε ἤδη, τὸν 19/20ῶ αἰώνα. Σ' ὅλα αὐτὰ βάρυνε τὸ ὄνομα Μελίτη, πού διευκόλυνε τὴν ταύτιση. Ὁ γνωστὸς κόλπος τοῦ Ἀπ. Παύλου πῆρε τὸ ὄνομά του στὰ 1565 μετὰ ἀπὸ νίκη τοῦ Τάγματος τῆς Μάλτας ἐναντίον τῶν Τούρκων, πού ἀποδόθηκε στὸν Ἀπ. Παῦλο. Στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ γραπτὴ πηγὴ τὸ ὄνομα τοῦ κόλπου. Ἀλλὰ στὸν κόλπο αὐτὸ δὲν σώζεται οὔτε ἔχνος σπηλαίου ἢ τῆς κατοικίας τοῦ «πρώτου». Σὲ ἀπόσταση μόνον 10 χιλ. ἀπὸ τὸν κόλπο δεῖχεται ὁ «κατὰ παράδοση» τόπος κατοικίας τοῦ Ποπλίου καὶ εἶναι σήμερὰ τὸ «προσκύνημα» τῆς νήσου. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει συμφωνία μὲ τὸ Πράξ. 28,7 ἑ., κατὰ τὸ ὅποῖο ἡ κατοικία βρισκόταν κοντὰ στὴν ἀκτὴ. Ἐξ ἄλλου, τὸ ναυάγιο τοῦ Παύλου ἐρρατίζεται στὴ Μάλτα —περιέργως— στὶς 10 Φεβρουαρίου αὐθαίρετα, ἐ.ὼ κατὰ τὸ Πράξ. 27,9 (πρβλ. 27,27) συνέβη τὸ Φθινόπωρο. (Βλ. Χρ. Βούλγαρη, Χρονολογία τῶν γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Ἀποστ. Παύλου, Ἀθῆναι 1983², σ. 91).

Ἡ Κεφαλληνία ὅμως ὑπερέχει σημαντικὰ καὶ στὸ σημεῖο αὐτό. Ὁ συγγρ. δίνει πρῶτα ἓνα ἀδρὸ περιγράμμα τῆς ἱστορίας τῆς Νήσου, κυρίως γιὰ νὰ δείξει τίς περιπέτειές της, μὲ τίς συνεχεῖς λεηλασίες, μειώσεις καὶ μετακινήσεις τοῦ πληθυσμοῦ της, στηρίζοντας ἔτσι τὴν ἐκδοχὴ τῆς ἀποδυναμώσεως καὶ τελικὰ λήθης τῆς συνδεομένης μὲ τὸν Ἀπ. Παῦλο παραδόσεως. Ἀπαριθμεῖ ὅμως τίς ἰσχυρότερες κατ' αὐτὸν ἐνδείξεις γιὰ τὴν λανθάνουσα ἐπιβίωση μιᾶς τέτοιας παραδόσεως, πού εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

α) Ἡ παλαιὰ ἐξάρτηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κεφαλληνίας ὄχι ἀπὸ τὴν Νικόπολη, τὴν Ναύπακτο, ἢ τὴν Πάτρα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μακρινὴ Κόρινθο (σ. 146 ἑ.) Ὁ ἰσχυρὸς αὐτὸς σύνδεσμος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν θὰ μπορούσε νὰ ἀναχθεῖ μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου, γιατί αὐτὲς ἦσαν «οἱ πρῶτες καὶ μόνες πρωτοχριστιανικὲς κοινότητες στὸν πελοποννησιακὸ χῶρον»! Ὁ συγγρ. θεωρεῖ αὐτὸ τὸν σύνδεσμο πολὺ παλαιὸ (seit Alters her), καλώντας τὸν «ἕνα μέχρι σήμερα ἀνερμήνευτα σταθερὸ παράγοντα». Βέβαια, τὴν διαπίστωση αὐτὴ τὴν ὀφείλει στὴ μελέτη τοῦ P. Soustal, *Nikopolis und Kephallenia*, στὸ: *Tabula Imperii Byzantini, Österr. Akad. der Wiss., Bd. III, Wien 1981*. Ἦταν δὲ καὶ παλαιότερα γνωστό, ὅτι ἡ ὑπαγωγή τοῦ θρόνου τῆς Κεφαλληνίας

σ' ἐκεῖνον τῆς Κορίνθου ἔγινε ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (ἀρχὲς τοῦ 10 αἰ.) (Βλ. Ἦλ. Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τ. Β', 1960, σ. 10). Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ Jean Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris 1981 (Not. Nr. 7, σ. 282, ἀρ. 492). Ἡ Κεφαλληνία συμπορεύεται ἐκκλησιαστικὰ μὲ τὴ Ζάκυνθο, χωρὶς ἢ τελευταία νὰ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸν Ἀπ. Παῦλο. Συνεπῶς ἢ μετὰ τὴν ἀνασύσταση τοῦ θρόνου ἐπὶ Λεονάρδου Γ' Τόκκου (1449) ἐπανυπαγωγὴ του στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου δὲν ἦταν παρὰ συνέχιση τῆς προηγουμένης σχέσεως. Καὶ ἂν ἀκόμη, συνεπῶς, ἦταν στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ζωντανὴ ἢ μνήμη τῆς συνδέσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου μὲ τὴν Κεφαλληνία, πιστεύουμε, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθεῖ ἡ ἐνέργεια τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ στὸ σεβασμὸ αὐτῆς τῆς παραδόσεως. Τουλάχιστον ἀπουσιάζουν οἱ σχετικὲς ἀποδείξεις, τὶς ὁποῖες ἄλλωστε θὰ εἶχε ἐπικαλεσθεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. Warnecke. Ἄν ὅμως γιὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴ μένει στὸν ἀναγνώστη κάποια μικρὴ ἀμφιβολία, ἰσχυρότερες εἶναι οἱ ἀντιρρήσεις σὲ ὅσα λέγονται στὴν ἔρευνα σχετικὰ μὲ τὴν ἔλευση καὶ ἐγκατάστασιν τῆς Κεφαλληνίας τοῦ Ἀγ. Γερασίμου.

β) Μὲ τὴ σχέση Κεφαλληνίας-Κορίνθου συνδέει ὁ κ. W. καὶ τὴν παρουσία τοῦ ἁγίου Γερασίμου στὸ νησί (147 κ.έ.), ὡς κατὰ κάποιο τρόπο συνέπεια τῆς καταγωγῆς του ἀπὸ τὴν Κορινθία. Ἄλλὰ εἶναι γνωστὸ, ὅτι ὁ Ἀγ. Γεράσιμος δὲν ἦλθε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν στὴν Κεφαλληνία, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ μιὰ μακρὰ περιπλάνησιν. Πρῶτα σχετίσθηκε μὲ τὴ Ζάκυνθο (\pm 1527 καὶ 1554) καὶ πολὺ ἀργότερα (1559) μὲ τὴν Κεφαλληνία. Ἡ καταγωγὴ, συνεπῶς, τοῦ ἁγ. Γερασίμου δὲν ἔχει στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀποδεικτικὴ σημασία. Στὸ σημεῖο, βέβαια, αὐτὸ ἀδίκηθηκε ὁ συγγρ. ἀπὸ τὴ χρῆσιν ὡς πηγῶν (1) τουριστικῶν ὁδηγῶν καὶ ὄχι ὑπεύθυνων σχετικῶν ἱστορικῶν ἔργων [Ἦλ. Τσιτσέλη, ὅπ. παρ., σ. 233 ἐ.έ., Χρ. Παπαδοπούλου, Ὁ Ἅγιος Γεράσιμος ὁ Νέος Ἀσκητὴς Κεφαλληνίας (ἀνάτ. ἀπὸ τὸ περιοδ. «Θεολογία», τ. ΙΗ', 1940, σ. 7-28), Ἀθῆναι 1941, Χρ. Πατριέλλη, ἄρθρο στὴ Θ.Η.Ε. τ. 4, 324-330 καὶ Κ. Γ. Γκέλη, Ὁ ἁγ. Γεράσιμος Κεφαλληνίας, Ἀθῆναι 1978², πού παρὰ τὸν ἐκλαϊκευτικὸ του χαρακτήρα ἀξιοποιεῖ ὅλες τὶς ἱστορικὲς πληροφορίες καὶ δίνει καὶ τὴν βιβλιογραφίαν]. Δὲν εἶναι συνεπῶς περίεργο, πού ὁ συγγραφεὺς σὲ μερικὰ σημεία φαίνεται νὰ κινεῖται ἔξω ἀπὸ τὴν κεφαλληνιακὴ πραγματικότητα.

Δὲν ἐκπλήσσει ἔτσι τὸ γεγονός, ὅτι θεωρεῖ περίεργη τὴν τιμὴ τοῦ ἁγίου δύο φορές τὸ χρόνο (16.8. καὶ 20.10). Ὡς γνωστὸ, στίς 16 Αὐγούστου τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου (ἐκοιμήθη στίς 15, ἀλλὰ λόγω τῆς ἐρρητῆς τῆς Παναγίας ἔγινε ἢ μετὰθεση), στίς δὲ 20 Ὀκτωβρίου ἢ πρώτη (τουλάχιστον κατὰ τὸν Γκέλη καὶ οἱ δύο) ἑκταφῆ τοῦ λειψάνου του. Ὁ συγγρ. θεωρεῖ βέβαιον, ὅτι ἡ β' ἐρρητὴ ἦταν ἀρχικὰ ἀφιερωμένη στὴν ἀφιξὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου στὴν Κεφαλληνία, πού συνέβη στίς 20 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 59. (Κατὰ τὸ Πράξ.

27,9-13 ὁ Π. ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Κρήτη τὴν ἐπομένη ἡμέρα μετὰ τὴ λήξῃ τῆς φθινοπωρινῆς νηστείας, δηλ. στὶς 5.10.). Ὁ κ. W. δέχεται, ὅτι ἡ ἐπέτειος αὐτὴ στὰ τέλη τοῦ μεσαιώνα ἀποσυνδέθηκε ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ ἀργότερα μὲ κάποιαν λανθάνουσα λειτουργία τῆς μνήμης σχετίσθηκε μὲ τὸν ἅγ. Γεράσιμο (σ. 147/8). Ἀλλά, καὶ πάλι, ὄχι μόνο λείπει κάθε σχετικὴ μαρτυρία, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν ἐκταφὴ εἶχαν κάτι παρόμοιο ὑπόψει —πράγμα ἀτεκμηρίωτο—, τὸ γεγονός εἶναι ὅτι στὶς 20 Ὀκτωβρίου δὲν ἐρτάζεται ἡ ἄ φ ι ξ η τοῦ ἅγ. Γερασίμου στὸ νησί, ἀλλὰ ἡ ἐκταφὴ τοῦ λειψάνου του, ποῦ —κατὰ τὰ ὀρθόδοξα δεδομένα— βεβαίωσε τὴν ἀγιότητά του (ἀκέραιο καὶ εὐωδιάζον λείψανο) καὶ γι' αὐτὸ καθιερώθηκε ὡς ἡμέρα λειτουργικῆς τιμῆς του.

γ) Ὁ συγγρ. θεωρεῖ τὸ σὲ ὕψος περίπου 40 μ. καὶ κοντὰ στὸν τόπο τῆς ὑποτιθεμένης ἀποβιβάσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου «Σπήλαιον τοῦ Ἁγίου Γερασίμου», ἀνοικτὸ πρὸς τὴν θάλασσα, ὡς τόπος καταφυγῆς τοῦ Ἀποστόλου καὶ τῶν συνοδῶν του γιὰ προφύλαξιν ἀπὸ τὴν συνεχῆ βροχὴ καὶ τὸ δύνατὸ ψῦχος (σ. 148). Τὸ σπήλαιον αὐτὸ συνδέθηκε καὶ μὲ τὸν ἅγ. Γεράσιμον, διότι ἐκεῖ ἀσκήτευσε ἐρχόμενος ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο (1559 ἢ 1560). Ὁ συγγρ. δέχεται ἐσφαλμένα ὡς ἔτος ἀφίξεως τοῦ ἅγ. Γερασίμου τὸ 1565, στηριζόμενος στὸν Warsberg (1887). Ὁ κ. W. φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ (ἢ νὰ μὴ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν) ὅλο τὸ φάσμα τῶν μετακινήσεων τοῦ Ἀγ. Γερασίμου, γράφοντας τελικὰ: «Ἐν τούτοις μπορεῖ ὁ Γεράσιμος —ἐρχόμενος ἀπὸ τὸν Κορινθιακὸ κόλπον (sic)— νὰ ἀποβιβάσθηκε στὰ ἀνατολικά τοῦ νησιοῦ[...] καὶ τὸ σπήλαιον, ποῦ ἀναζήτησε, ἐπιδεικνύεται καὶ σήμερον σὲ κάθε ἐπισκέπτῃ κάτω ἀπὸ τὴν μεγαλοπρεπεῖ ἑκκλησία τοῦ ἰδρυμένου ἀπὸ αὐτὸν μοναστηριῦ στὰ Ὁ μ α λ ἄ» (σ. 149).

Ἡ ἀναφορά, φυσικὰ, στὴν πρόλευση τοῦ ἅγ. Γερασίμου εἶναι καθαρὰ ὑποθετικὴ. Ἐπεκτείνοντας ὅμως τὶς εἰκασίες του ὁ συγγρ. καὶ μὴ συμβιβάζοντας τὴν «περὶ Κεφαλληνίας θεωρίαν» του μὲ τὰ δύο σπήλαια (τῶν Σπηλιῶν καὶ τῶν Ὁμαλῶν), ποῦ συνδέονται μὲ τὸν ἅγ. Γεράσιμον, θεωρεῖ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ —ἐκεῖνο τοῦ Ἀργοστολίου— περισσὸ (also gibt es eine, Gerasimos-Höhle zu viel). Κατὰ τὴν —μὴ τεκμηριώμενη— ἀποψή του οἱ Κεφαλλῆνες τιμοῦσαν τὸ σπήλαιον πολὺ πρὸ τοῦ Ἀγ. Γερασίμου ὡς τόπος ἀφίξεως τοῦ Ἀποστόλου, ἐσφαλμένα δὲ συνδέθηκε μετὰ μὲ τὸν ἅγ. Γεράσιμον. Ἡ μνεία ὅμως τοῦ σπηλαίου στὸ περιφῆμο Πρακτικὸν (Κτηματολόγιον) τῆς Λατινικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου-Κεφαλληνίας τοῦ ἔτους 1264 (ὁ συγγρ. ἀγνοεῖ ἐδῶ τὶς σχετικὰς μελέτες τῶν Καθηγητῶν Δ. Ζακυθινοῦ καὶ Θ. Τζανετάτου) δὲν ἀποδεικνύει τὸ ζητούμενον, ὅπως νομίζει ὁ κ. W. (σ. 149/50). Οὔτε ἐπίσης εἶναι ἰσχυρὸ τὸ ἐπιχείρημα (σ. 150), ὅτι ὁ ἅγ. Γεράσιμος δὲν θὰ ἐπέλεγε γιὰ ἐγκαταβίωσιν ἓνα τόπος συνδεδεμένο (ἀλλὰ μερικὸς αἰῶνες πρὶν!) μὲ τοὺς Λατίνους, τοὺς ὁποίους καὶ πολέμησε στὴν Κεφαλληνίαν. Τὸ 1559, ἄλλωστε,

τὸ σπήλαιο δὲν ἀνήκε στους Λατίνους. Ἡ περιοχὴ ἦταν «τιμάριο» τῆς οἰκογενείας Μηνιατῶν ἤδη τὸ β' μισὸ τοῦ ιγ' αἰ. καὶ μετὰ ἀπὸ διάφορες περιπέτειες ἐπανῆλθε στὴν ἰδιοκτησίᾳ της, ὥστε τὸ β' μισὸ τοῦ 16ου αἰ. νὰ ἀνήκει σ' αὐτὴν καὶ νὰ ἔχουν ἀποσυνδεθεῖ ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ ἡ μικρὴ ἐκκλησία καὶ ὁ ξενώνας, πὺ θὰ ἀνήκουν πιά στὴ Μονὴ Θεοτόκου Μηνιατάτων (Τσιτσέλη, ὅπ. παρ. σ. 255· πρβλ. 308/9. Τὸ σημερινὸ ἐκκλησιδίο καὶ ὁ ξενώνας εἶναι Μετόχι τῆς Μονῆς Ἁγίου Γερασίμου).

δ) Ἐλεγχο χρειάζεται καὶ μιὰ παρατήρηση τοῦ συγγρ. (σ. 149, σημ. 17), σχετιζόμενη μὲ τὴν ἱστορία τῆς Μονῆς τῶν Ὁμαλῶν, γιατί πάσχει ἀπὸ κάποια σύγχυση. Ἀντλώντας κυρίως ἀπὸ τὸν Partsch, ὁ ὁποῖος δίνει ὀρθὲς πληροφορίες, δέχεται τὰ ἀκόλουθα: Στὴ θέση τῆς σημερινῆς Μονῆς, ὑπῆρχε ἓνα ἐρειπωμένο στὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγ. Γερασίμου ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας τῆς Ἱερουσαλήμ. (Πρβλ. καὶ Τσιτσέλη, ὅπ. παρ., σ. 231/2: «Ἐπεραγία Θεοτόκος τῶν Σολύμων = Ἱεροσολύμων ἢ Ἱερουσαλήμ»). Ἡ τιμὴ τῆς Παναγίας στὸν τόπο αὐτὸ ὑπεχώρησε, ὅταν ἄρχισε νὰ τιμᾶται ὁ ἁγ. Γεράσιμος. Κατὰ τὸν συγγρ. ὅμως ἀρχικὰ δὲν ἐτιμᾶτο ἐκεῖ ἡ Παναγία, διότι οἱ παλαιότερες πηγὲς μιλοῦν γιὰ Ναὸ «Ἁγία Ἱερουσαλήμ». Καὶ αὐτὸ εἶναι ὀρθὸ (πρβλ. Ἄννα Κομνηνὴ, Ἄ λ ε ξ ι ἄ ς 11,55). Ὁρθὴ ὅμως δὲν φαίνεται ἡ προέκταση τοῦ συγγραφέως, ὅτι στὶς ἀρχὲς τοῦ μεσαίωνα δὲν ἐτιμᾶτο στὸ μέρος αὐτὸ ἡ Παναγία τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ «πιθανῶς» ὁ Ἅγιος τῆς Ἱερουσαλήμ, δηλαδή ὁ Παῦλος (πρβλ. Πράξ. 28,17: δέσμιος ἐξ Ἱε ρ ο σ ο λ ὺ μ ω ν). Προφανῶς ἡ σύγχυση τοῦ συγγρ. ὀφείλεται στὴ λανθασμένη κατανόηση τῆς φράσεως «Ἁγία Ἱερουσαλήμ», πὺ τὴν ἐκλαμβάνει: Ἁγία ΤΗΣ Ἱερουσαλήμ» καὶ γι' αὐτὸ καταλήγει στὴν εὐκόλη ἀλλαγὴ: Ἅγιος (ἐξ) Ἱερουσαλήμ, δηλ. ὁ Παῦλος.

ε) Ἀντίθετα, ἰσχυρότατο εἶναι τὸ ἀκόλουθο ἐπιχείρημα-παρατήρησή του. Στους πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες καὶ στὴ βυζαντινὴ περίοδο σ' ὅλη τὴν Δ. Ἑλλάδα (ἀπὸ τὴ Β. Ἠπειρο μέχρι τὴν Ἀκαρνανία καὶ τὰ Ἴονια Νησιά) ἐπισημάνθησαν μόνο δύο ναοί, ἀφιερωμένοι στὸν Ἅπ. Παῦλο, καὶ οἱ δύο στὴν Κεφαλληνία καὶ σὲ ἀπόσταση περίπου 10 χιλιομ. ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἀποβιβάσεώς του, ὁ ἓνας στὴν Παλικὴ (πλευρὰ Ληξουρίου στὴν ἀκτὴ Βάτσων-Μαντζαβινάτων, ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Βαρδιάνους, σήμερα τοπωνύμιο) καὶ ὁ ἄλλος στὴν Πεσάδα ἢ Πεσάδες (νότια πλευρὰ τῆς Κεφαλληνίας). (Τσιτσέλη Β., σ. 232). Στὴν τελευταία ὑπῆρχε καὶ ὁ μόνος ναὸς στὴ Δ. Ἑλλάδα ἀφιερωμένος στους Ἁγ. Ἀποστόλους. (Σύμφωνα μὲ πληροφ. πὺ ὀφείλω στὸν λόγιό καὶ φιλόστορο κεφαλονίτη καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη γραμματεὰ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κεφαλληνίας κ. Γεράσιμο Σταματάτο, ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων μαρτυρεῖται καὶ στὸ μυχὸ τοῦ κόλπου τοῦ Ἀργοστολίου —Κούταβος—

καὶ τοπωνύμιο «Ἄγιοι Ἀπόστολοι» σώζεται στὴν Πεσάδα. Βλ. Τσιτσέλη, σ. 258, 310, 365).

Ἡ Πεσάδα, ὁ σημαντικότερος τόπος τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς Κεφαλληνίας, στοὺς πρόποδες τοῦ Αἴνου, διασώζει τοπικὴ παράδοση, ὅτι τὸν ἀ' αἰ. κάποιος Ἀπόστολος ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχὴ καὶ ἐκχριστιάνισε τὴ νῆσο. Ὁ κ. W. με βάση τὸ ναὸ συμπεραίνει, ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Παῦλο. Κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Warsberg γινόταν θαλάσσια λιτανεῖα, με πολλὰ στολισμένα πλοῖα, ἀπὸ τὴν Πεσάδα, κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς τῆς Λιβαθοῦς, πρὸς τὰ δυτικὰ —δηλ. πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς χερσονήσου τοῦ Ἀργοστολίου— πρὸς κάποιον κοντὰ στὴν ἀκτὴ σκόπελο (Δίας) ὅπου εἶχαν ἐξοκεῖλει πολλὰ πλοῖα. Ἡ λιτανεῖα γινόταν κατὰ τὴν ἐπέτειο τῆς σωτηρίας τοῦ Ἀποστόλου, ποὺ ἦλθε —κατὰ τὴν παράδοση ποὺ διασώζει ὁ Warsberg— ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Κύπρου με ἓνα ἐμπορικὸ πλοῖο, ταξιδεύοντας γιὰ τὴν Ἰταλία. Ἡ ἀντιστοιχία με τὸ ταξίδι τοῦ Παύλου εἶναι πράγματι ἐκπληκτικὴ (πρβλ. Πράξ. 27,29,41). Δίκαια, συνεπῶς, ὁ κ. Warncke ἐπικαλεῖται αὐτὴ τὴν παράδοση γιὰ ὑποστήριξη τῆς θέσεώς του. Μᾶλλον ὅμως ὑπερβάλλει καὶ πάλι, ὅταν, ἔστω καὶ σὲ σημείωση τῆς σελ. 152 (ἀρ. 38), δέχεται, ὅτι ἡ λιτανεῖα αὐτὴ ἔχασε τὴν σημασίαν της, γιὰτὶ ἀντικαταστάθηκε με ἐκείνη τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγ. Γερασίμου, με ἀλλαγὴ μάλιστα τῆς πορείας, ἀπὸ τὸ Ἀργοστόλι στὸ Ληξούρι! Ὁ συγγρ. στηρίζεται σὲ μιὰ μαρτυρία τοῦ ἁγγλοῦ Kendrick (T. T. C., The Ionian Islands, London 1822), ποὺ μιλεῖ γιὰ ἐ τ ἡ σ ι α τελοῦμενη παρόμοια λιτανεῖα. Ξέρουμε μὲν γιὰ ἔκτακτες περιφορὰς τοῦ ἱ. Λειψάνου διὰ θαλάσσης μέχρι τὸ Ληξούρι (Ἡλ. Τσιτσέλη, Κεφαλληνικὰ Σύμμικτα, Β', σ. 260 ἐ.), ἀλλὰ ὄχι ὅτι ὑπῆρχε παρόμοια ἐτήσια λιτανεῖα. Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ κατὰ πόσο ὁ Ἄγιος Γεράσιμος «ὑποκατέστησε» καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν τὸν Ἀπ. Παῦλο.

ς) Με ἀφορμὴ τὸ Πράξ. 28,3.6. ὁ συγγρ. ἐρευνᾷ τὴν ἐτήσια ἐμφάνισιν τῶν φιδιῶν κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Παναγίας (15 Αὐγούστου) στὰ χωριὰ τῆς ἀνατολικῆς Κεφαλληνίας Μαρκόπουλο καὶ Ἀργίνια. Πρόκειται ὅμως κατὰ τὴν ἀποψὴ του γιὰ μὴ δηλητηριώδη καὶ γι' αὐτὸ ἀκίνδυνον ἔχιδνα (Tarbothis Fallax). Ὁ συγγρ. ὀμιλεῖ γιὰ «λατρεῖα φιδιῶν» («Schlangenkult», σ. 154 ἐ.), ποὺ ὅσο καὶ ἂν μετριάσουμε τὴ σημασίαν τοῦ ὄρου στὰ ἑλληνικά, δὲν ἀποδίδουμε αὐτὸ ποὺ συμβαίνει —θαυματουργικὰ καὶ ἀνεξήγητα— στὴν Κεφαλληνία καὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ «μυστήρια» της. Βρίσκει δὲ κάτι ἀνάλογο (ἀλλά: λ ι τ ἄ ν ε υ σ η φιδιῶν καὶ συνεπῶς κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει στὴν Κεφαλληνία) στὸ Cucullo τῆς Ἰταλίας. Ὁ κ. W. διερωτᾶται, γιὰτὶ νὰ μὴ συνδέσουμε τὸ φαινόμενον τῶν δύο χωριῶν με τὴ διήγησιν τῶν Πράξεων γιὰ τὸν Παῦλο. Θὰ μπορούσε ὅμως κανεὶς νὰ ἐρωτήσῃ τότε, γιὰτὶ ὑπάρχει τὸ «ἀνάλογο» τοῦ Cucullo καὶ χωρὶς μάλιστα τὸν Παῦλο; Αὐτὸ ὅμως ποὺ συμ-

βαίνει στην Κεφαλληνία, δὲν εἶναι (ιατρεία), οὔτε κἀν τιμή, τῶν φιδιῶν, πού μόνον τους ἐμφανίζονται καὶ ἐξαφανίζονται μετὰ τὴν ἑορτὴ κατὰ τρόπο ἐπιστημονικὰ ἀκόμη ἀνεξήγητο. Ἐξ ἄλλου, γιατί νὰ παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο αὐτὸ στὸ Μαρκόπουλο καὶ τὰ Ἀργίνα καὶ ὄχι καὶ στὴν Πεσάδα; Καμμιά ἐξήγηση δὲν ἔχει ἀκόμη δοθεῖ γι' αὐτὸ (M. Young, Corfu and the other Ionian Islands, London 1981³, σ. 244) καὶ δίκαια οἱ Κεφαλλῆνες μιλοῦν γιὰ θαῦμα.

ζ) Ἐνδιαφέρον ἐπίσης εἶναι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ συγγρ. ὅτι στὰ δυτικὰ ἑλληνικὰ νησιά σωζόταν μέχρι τὴν ἀρχὴς τοῦ 19ου αἰ. ἡ παράδοση τῆς παραμονῆς σ' αὐτὰ τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ ἰδιαίτερα στοὺς Παξούς. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ συγγρ. φυγάδες ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία, λόγω τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ 15ου αἰ., μετέφεραν ἐκεῖ αὐτὴ τὴν παράδοση. Καὶ σ' αὐτὸ ὅμως θὰ παρατηροῦσε κανεὶς, ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερα ζεῖ στὴν Κέρκυρα ἡ παράδοση τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους (ἐκ τῶν Ο' ὅμως) καὶ μαθητῆς τοῦ Παύλου, Ἰάσονα καὶ Σωσίπατρο καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παῦλο. Ὅσο γιὰ τοὺς Παξούς, ὑπάρχει ζωντανὴ παράδοση, ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ Ἅγιο Βῆμα τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων στὸ Γάι εἶναι οἱ τάφοι τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου Κρίσπου καὶ Γάτου, πού κήρυξαν τὸν Χριστιανισμὸ στὸ νησί. (Yiannis Doikas, Paxos, History-Folklore-Culture, 1986, σ. 67). Τοῦ δευτέρου δὲ τὸ ὄνομα διασώζει καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Νησιοῦ (Γάι-Γάιος).

Στὸν Ἐπίλογο τῆς ἐργασίας (σ. 157/8) ἐπισημαίνονται οἱ συνέπειες τῆς ἔρευνας τοῦ κ. W. γιὰ τὴν ἐπιστήμη, πού εἶναι ἄλλωστε εὐνόητες. Ἄν πράγματι, ὅπως ἀποδεικνύεται μὲ τὴ μελέτη, ἡ Μελιτὴ τῶν Πράξεων δὲν εἶναι ἡ Μάλτα, ἀλλ' ἡ Κεφαλληνία, τί ἀλλάζει στὴ μέχρι τώρα γνώση μας; Κατ' ἀρχὴν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα τῶν κεφαλ. 27 καὶ 28 τῶν Πράξεων, πρόκειται γιὰ περιγραφὴ αὐτόπτου μάρτυρος (δικαίωση τῶν «ἡμεῖς ἑδαφίων»). Συγχρόνως ὅμως πρέπει νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἡ τελευταία περιουσία τοῦ Παύλου, μὲ ἀντικατάσταση τῆς Μάλτας ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία καὶ νὰ γίνεῖ δεκτὴ ἡ νέα ἐρμηνεία τῶν ὄρων «τόπος διθάλασσος» (χερσόνησος) καὶ «βάρος βάρου». Τὸ ταξεῖδι ὅμως μέσω Κεφαλληνίας ἔχει συνέπειες καὶ γιὰ τὴν κατανόηση τῶν Ποιμαντικῶν Ἐπιστολῶν (Πρὸς Τίτον), ἀφοῦ μάλιστα ὁ ἀποκλεισμός τους ἀπὸ τὰ παύλεια κείμενα στηρίχθηκε στὴν ἀσυμφωνία τῶν δεδομένων τῆς Πρὸς Τίτον μὲ ἐκεῖνα τῶν Πράξεων.

Γιὰ τὴν Κεφαλληνία, ἰδιαίτερα, ἡ ἔρευνα ἔχει μεγάλη σημασία καὶ προκαλεῖ τὴν ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη νὰ ἀρχίσει τὴς ἔρευνες τῆς στὰ ἐπίμαχα σημεῖα (χερσ. Ἀργοστολίου, Πεσάδα, Παλλικὴ). Ἡ 20ῆ Ὀκτωβρίου, ἐπίσης, προσφέρεται γιὰ κοινὸ ἑορτασμὸ τῆς ἀποβίβασεως τοῦ Παύλου ἀπὸ Ὁρθόδοξους καὶ Ρωμαιοκαθολικοὺς στὸ Σπήλαιο τοῦ Ἀγίου Γερασίμου στὰ Σπήλια. Πόσο δὲ μᾶλλον, ὅταν αὐτὸ νησί τῆς Κεφαλληνίας καὶ στὸ λαὸ τῆς ἀνή-

κει ἡ δόξα, ὅτι δέχθηκαν φιλικὰ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν» καὶ ὄχι στὴ Μάλτα ἢ τὴ Mljet.

4. Ὁ συγγρ. κατορθώνει νὰ ἐκμεταλλευθεῖ κατὰ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο τὴ γνωστὴ γύρω ἀπὸ τὸ θέμα βιβλιογραφία, ἀλλὰ καὶ ὅλες τὶς ἱστορικὲς μαρτυρίες γιὰ τὸ πρόβλημά του, προσφέροντας καὶ θεμελιώνοντας σὲ ἓνα συναρπαστικὸ διάλογο μαζί τους τὴν προβληματικὴ καὶ ἐπιχειρηματολογία του. Ὁ βιβλιογραφικὸς του πίνακας εἶναι μὲν πλούσιος (σ. 159-164), εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὴ ἡ ἀπουσία ὀρθοδόξων θεολογικῶν βοηθημάτων καὶ μάλιστα ἑλληνικῶν (ὑπομνημάτων, μονογραφιῶν κ.λπ.). Ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν καθαρὰ ἱστορικὴ πλευρὰ οἱ ἐλλείψεις εἶναι ἐμφανεῖς. Ὁ συγγρ. ἀγνοεῖ λ.χ. τὰ Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα τοῦ Ἡλ. Τσιτσέλη, βασικότατο βοήθημα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κεφαλληνίας, στηριζόμενος —καὶ γιὰ καθαρὰ ἱστορικὰ θέματα, ὅπως ὁ Ἅγιος Γεράσιμος— σὲ ἓνα λαογραφικὸ ἔργο καὶ ὄχι σὲ εἰδικὴ ἔρευνα ὅπως τοῦ ἀρχιεπ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ἡ (τυχὸν) ἀγνοία τῆς Νεοελληνικῆς δὲν δικαιολογεῖ σὲ μιὰ τόσο σοβαρὴ ἔρευνα τὶς παραλείψεις, οὔτε ἐπιτρέπει τὴν χρῆση, γιὰ ὑπεύθυνα μάλιστα θέματα, τουριστικῶν ὁδηγῶν.

Παρὰ τὰ δευτερεύοντα ὅμως αὐτὰ μειονεκτήματα ἡ συμβολὴ τοῦ κ. W. εἶναι σημαντικὴ, ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἐξηγητικὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν κοινωνικο-ἱστορικὴ ἔρευνα τῆς Κ. Διαθήκης. Ἔτσι, δικαιολογεῖται ἡ ὑποστήριξη τῆς ἔρευνας ἀπὸ μεγάλης φήμης Γερμανοῦς εἰδικοῦς τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔκδοση τοῦ ἔργου ἀπὸ ἓνα Ἐκδοτικὸ Ὄικο παγκοσμίου ἀκτινοβολίας. Ἐντυπωσιακὲς εἶναι ἐξ ἄλλου οἱ μέχρι τώρα κρίσεις εἰδικῶν ἐπιστημόνων. Ὁ καινοδιαθηκολόγος καὶ ἱστοσιπλόος καθηγ. Dr. A. Suhl, στὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα τοῦ στὸ βιβλίον τοῦ κ. W., ὁμολογεῖ τὴν «ἐκπληξή» του ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ συγγρ. καὶ τὰ πορίσματά της. Βρίσκει τὴν τεκμηρίωση τῆς θέσεως τοῦ Φοίνικος πειστικότατη, τὴν ὅλη δὲ μελέτη «καθοριστικὴ συμβολή» στὴν ἐπιστήμη τῆς Κ. Δ. Καταλήγει δὲ μὲ τὴν θριαμβικὴ γιὰ τὸν κ. W. ὁμολογία: «Δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ, ὅτι τώρα πιά ἡ περὶ Μάλτας θεωρία μπορεῖ νὰ ἀναβιώσει».

Ἀνάλογες εἶναι οἱ γνώμες καὶ τῶν δύο εἰσηγητῶν-κριτῶν τῆς μελέτης, ποὺ ὁ κ. W. εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ θέσει ὑπ' ὄψην μας. Ὁ καθηγ. Schulz τοῦ Πανεπ. τῆς Βρέμης παρατηρεῖ: «Ἡ ἐργασία (...) καταλήγει σὲ ἓνα σφαιρικὰ καὶ προσεκτικὰ θεμελιωμένο συμπέρασμα, τὸ ὁποῖο δὲν θὰ μπορέσει πιά ἡ ἔρευνα τοῦ Παύλου μελλοντικὰ νὰ παραβλέψει... Θεωρῶ τὴν ἰσχυρῶς ἐπικρατοῦσα στὴν ἔρευνα περὶ Μάλτας θεωρία ὀριστικὰ ἀναιρουμένη (definitiv widerlert) μὲ τὴν ἐργασία τοῦ Warnecke». Ἀλλὰ καὶ ὁ καθηγ. τῆς Χαϊδελβέργης Dr. H. Thyen σημειώνει: «Κανέναν σχολιαστὴ τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θὰ ἀποφύγει τὸ διάλογο (ἀντιπαράθεση) μὲ τὸ μικρὸ σοφὸ ἔργο τοῦ Warnecke». Καὶ στὴ συνέχεια: «Ἡ τολμηρὴ καὶ συνεπὴς ἀνασύνθεση τοῦ [...] ταξειδίου τοῦ Ἀπ. Παύλου καθιστᾷ ὄχι μόνον τὴν παρα-

δεδομένη διήγηση τῶν Πράξεων ἀξιοπιστότερη ἀπ' ὅσο ἡ συνήθης ἐρμηνεία τῆς βάσει τῆς περὶ Μάλτας θεωρίας, ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ περαιτέρω ἐπιβεβαιώνεται λαμπρὰ μὲ τὸ πολυσυζητημένο ὄδοιπορικὸ τοῦ Παύλου τῶν Ποιμαντικῶν Ἐπιστολῶν». «Ὁ W. κατορθώνει, μὲ κριτικὸ διάλογο μὲ τὴ βιβλιογραφία, νὰ ἀποκλείσει σχεδὸν μὲ βεβαιότητα τὴ νῆσο Μάλτα ὡς τόπος ἀποβιβάσεως». «Ὅτι τὸ δυτικοελληνικὸ νησί Κεφαλληνία [...] εἶναι ὁ πολὺ περισσότερο ἀποδεκτὸς τόπος, θεμελιώζεται διαφωτιστικὰ μὲ πολλοὺς τρόπους». «Γενικὰ ἐπιβεβαιώνεται ἐντυπωσιακὰ μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ W., σχεδὸν ἀθέλγητα, ὁ χαρακτήρας τῆς πηγῆς τοῦ Πράξ. 27 ἔ. ὡς «μαρτυρίας ἐξ αὐτοψίας» («Augenzeugenbericht») ἐνδὸς συνοδοῦ τοῦ Παύλου».

Ἄπ' ὅσο γνωρίζω, μέχρι σήμερα (Ἰανουάριος 1988) ἔχουν δημοσιευθεῖ ἤδη τρεῖς θετικότερες κριτικὲς γιὰ τὴν ἐργασία, ὁ δὲ συγγραφεὺς παρέδωσε ἄρθρο στὴν «Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft» μὲ τὸν τίτλο: «Zur Interpretation und Neubewertung von Acta 27-28».

Συμπερασματικά, θὰ μπορούσαμε νὰ καταλήξουμε στὴν ἀκόλουθη προσωπικὴ διαπίστωση: Ἴσως, μέχρι νὰ ἀκουσθεῖ (ἂν ἀκουσθεῖ!) ὁ ὁποιοσδήποτε ἀντίλογος τῶν εἰδικῶν στὴ νέα ἐρμηνεία τοῦ κ. Warnecke, μείνουμε μὲ μιὰ συγκρατημένη βεβαιότητα, ὅτι ἡ Κεφαλληνία εἶναι ἡ Μελίτη τῶν Πράξεων, μολονότι ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ συγγραφέως εἶναι πειστικὴ. Ἐχομε πεισθεῖ ὅμως ἀπόλυτα, ὅτι ἡ Μελίτη τῶν Πράξεων δὲν ἔχει τὴν ἐλάχιστη σχέση μὲ τὴν Μάλτα*.

* Τὰ σχέδια, ποὺ ἀκολουθοῦν, ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸ κρινόμενο βιβλίο.

Abb. XII: Grenzen der Meere im zentralen Mittelmeerbecken während des Altertums

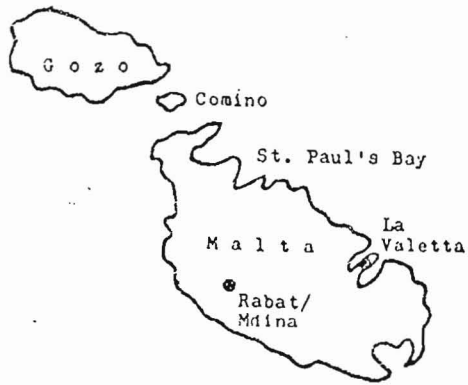

Abb. XIII: Die Maltagruppe

M a l t a - K a n a l

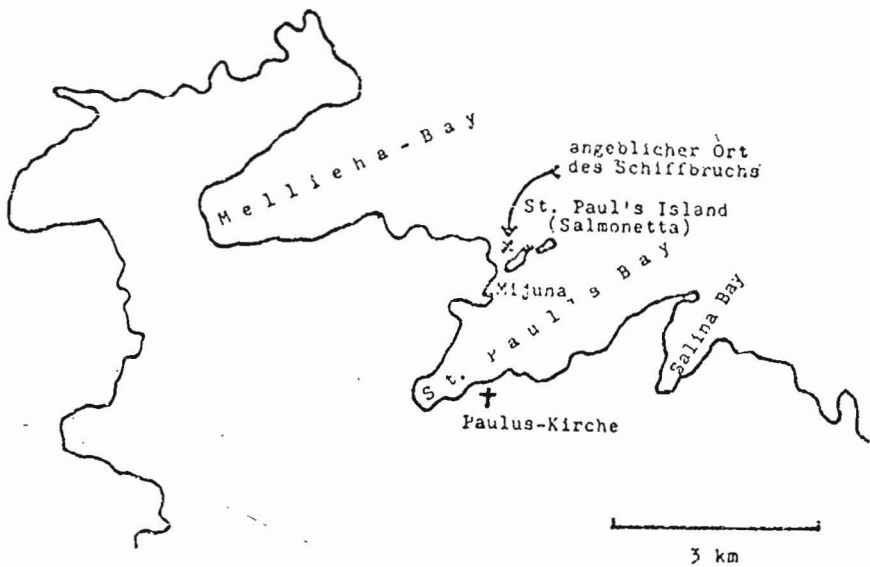

Abb. XIV: Der Nordwesten Maltas

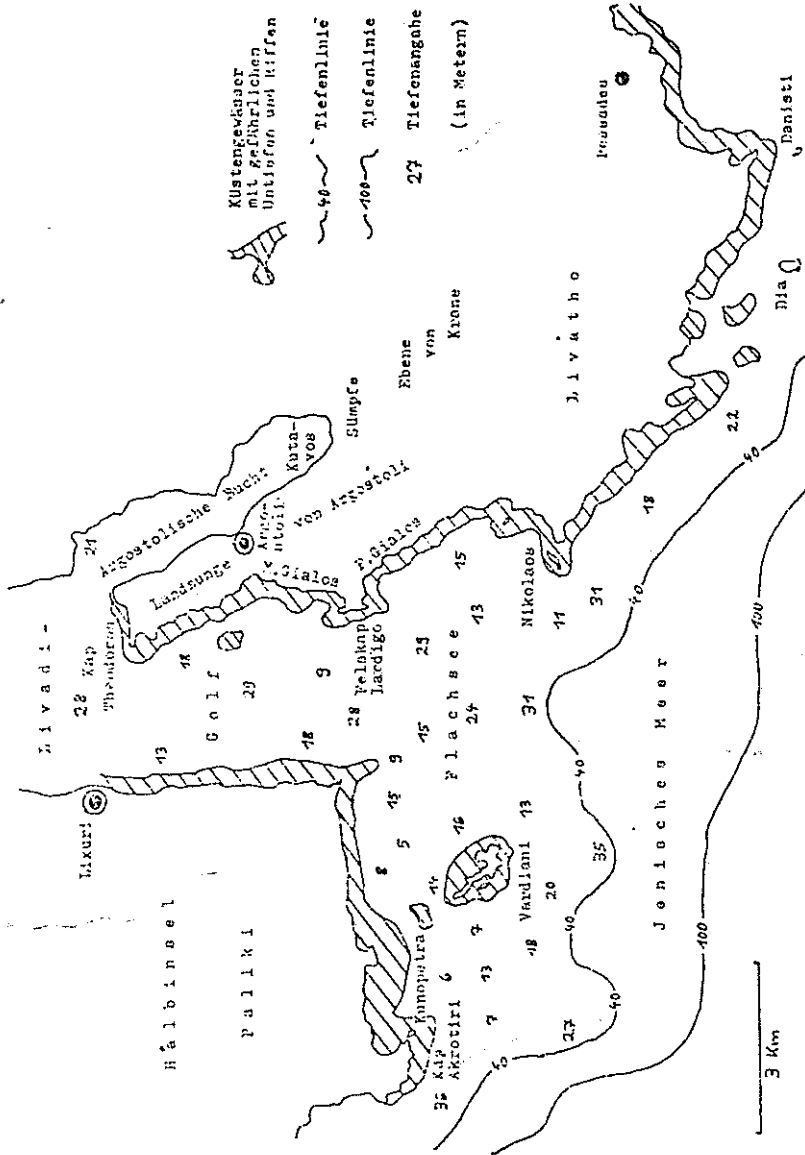

Abb. XVI: Der Meeresraum im Südwesten Kephallenias
 (Quelle: Seekarte Nr. 568, hg. vom Deutschen Hydrographischen Institut, Hamburg 1986)

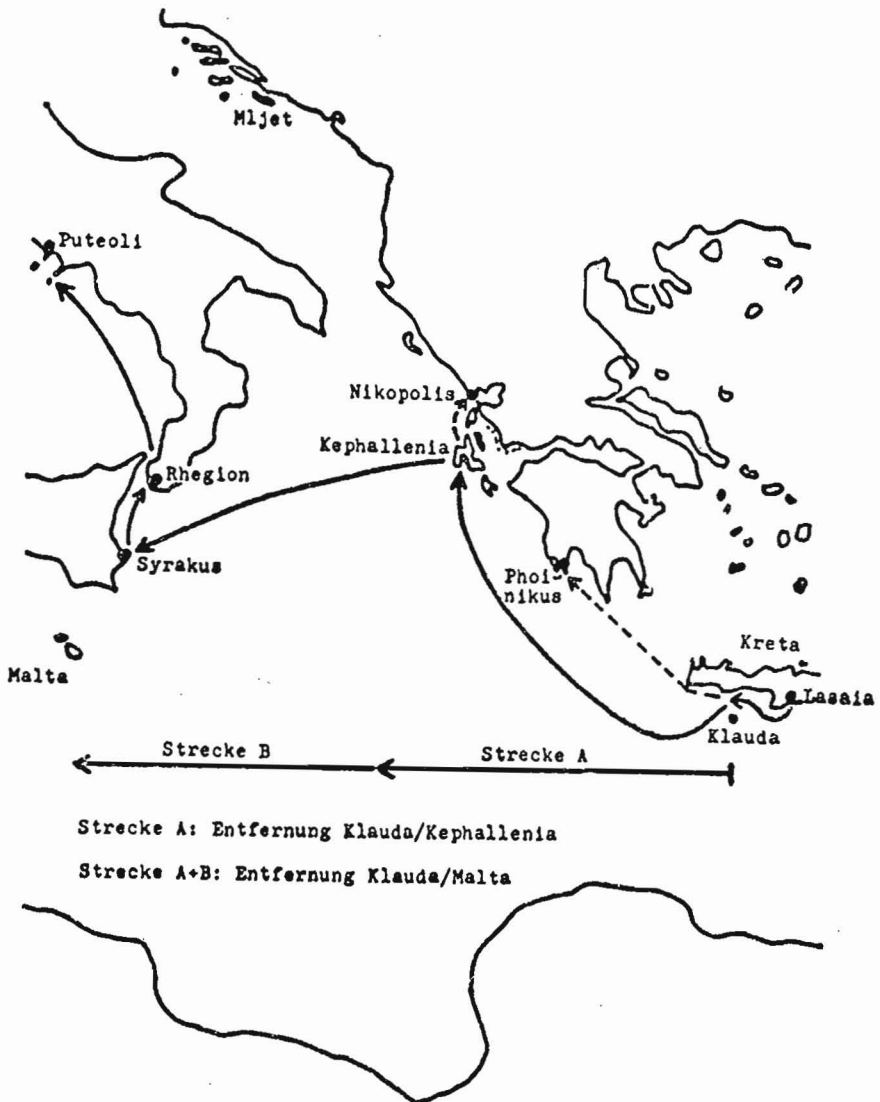

Abb. XXII: Die tatsächliche Route des Apostels Paulus während der Romfahrt

Abb. XX: Südwest-Kephallenia